

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ АДМІНІСТРАТИВНО-РАЙОННИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

Розглядаються соціально-географічні теоретичні питання формування і розвитку адміністративно-районних освітньої системи, застосовано загальні методологічні підходи їх досліджень та отримані окремі результати організаційного їхнього функціонування та стану. В статі також обґрунтовується положення визначення адміністративно-районної освітньої системи як базової ланки організації навчально-виховного процесу в структурі національного освітнього комплексу. Зазначається, що АРОС володіє освітнім потенціалом, має кілька аспектів його оцінки, зокрема визначення рівнів освіченості населення, формування структури і мережі закладів освіти відносно чисельності населення та ринку праці.

Ключові слова: суспільно-географічні основи, адміністративно-районні освітні системи, навчально-виховний процес, національний освітній комплекс.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нагромадження на зламі ХХ і ХХІ ст. значного пласту суспільно-географічних науково-теоретичних і прикладних знань з організації й розвитку освіти в світовому соціумі, стали одночасно причиною і наслідком започаткування дискусій щодо виділення в її структурі (суспільна географія) нової дисципліни – географії освіти. На нашу думку, географія освіти – це наука, яка досліджує широке коло питань пов'язаних із просторовими особливостями й відмінностями формування змісту освіти, засвоєння знань і навичок населення, становлення й розвитку форм та засобів здійснення безперервного навчально-виховного процесу.

Адміністративно-районні освітні системи (АРОС) – ключова низинна ланка освітнього простору нашої країни. На рівні сільських і міських АР дозволяє отримати детальні результати і здійснити аналіз просторово-економічних особливостей організації і практичної реалізації освітнього процесу території. В значній мірі це стосується змістовного наповнення (в т.ч. мов навчання) освіти, формування освітнього потенціалу населення району, економічно обґрунтованої організації і функціонування мережі закладів загальної і професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці теоретичні засади соціально-економічних територіальних систем обґрунтовували і одночасно і проводили прикладні дослідження М. і О. Паламарчуки [7], М. Пістун [8], А. Голіков, А. Степаненко, Я. Олійник [2], О. Топчієв [11], О. Шаблій [12], В. Юрківський [14]. Впродовж останнього десятиліття якісно нові теоретичні розробки суспільних територіальних систем продовжили Л. Немец, К.Немец [6], Л.Шевчук [13] та інші вчені. Територіальні освітні системи є складовою територіальних суспільних систем. Вони стали об'єктом дос-

лідження Т. Мельниченко [5], П. Вірченка [1], І. Каленюк [4], В. Стецького [9] та ряду інших вчених.

Мета дослідження. Обґрунтувати доцільність виділення адміністративно-районних освітніх систем як базової і ключової ланки освітнього простору країни, визначити й проаналізувати її структурні і функціонально-економічні особливості та відмінності організації.

Виклад основного матеріалу. У наших працях ми неодноразово звертались до питань формування й функціонування різних рівнів територіальних освітніх систем. Також нами наголошувалось, що територіальні освітні системи ми розглядаємо як тісні функціонально взаємопов'язані утворення з формувань змісту освіти, освітнього потенціалу населення, взаємопов'язаної мережі навчальних закладів, установ організації та управління, господарської інфраструктури

АРОС формуються й функціонують в межах АР. Згідно Конституцією України визначених нормами адміністративно-територіального устрою, в країні сформувались два типи АР – АР сільської місцевості і АР великих міст. Основу першого типу АР складають системи розселення населення і територіальної організації великих міст. Це переважно великі міста – соціально-культурні та економічні центри країни. Другий тип АР формують сільські поселення, організуючо-функціональним ядром яких є районний центр – місто або селище міського типу (містечко). Кожен із зазначених типів АР має свої особливі й відмінні риси організації освіти, формування АРОС.

АРОС – базова низова функціональна ланка організації освітньої діяльності національного освітнього комплексу (НОК) України. Вони формуються локальними освітніми системами (ЛОС) [10], є системою вищого порядку в межах АР. Системоформування АРОС здійснюється на основі постійних організаційних і

освітніх зв'язків між: а) окремими і групами ЛОС; б) окремими і групами ЛОС та ОС районного центру – формуючого ядра АРОС; в) між ЛОС, групами ЛОС, АРОС та державно-адміністративними і соціально-господарськими установами АР. Доцільно зазначити, що АРОС є складним функціонально-компонентним і територіальним утворенням, тісно інтегрованим в соціально-культурний і економічний простір АР, а також різнофункціональні суспільні системи вищих територіальних рівнів.

Система зв'язків ЛОС в структурі АРОС є багатовекторною. Зміст освіти АРТОС формується на основі взаємопов'язаності світових, національних (загальнодержавних) і регіональних компонент наукових й загальнокультурних суспільних цінностей. Національна компонента ґрунтується на кращих історико-культурних досягненнях нації, їх науковому осмисленні, та змістовній інтерпретації до рівня національних освітніх програм, регіональна включає використання місцевого досвіду різних форм організації й життєдіяльності суспільства, знань, основ норм моралі у освітньому процесі ЛОС і АРОС, сприяє комплексному формуванню змісту освіти.

На нашу думку, АРОС володіє освітнім потенціалом, має кілька аспектів його оцінки. Освітній потенціал АРОС тісно взаємопов'язаний і якісно корелюються з освітнім потенціалом населення АР. Закономірно, чим вищий загальний освітній рівень населення, тим вищим є соціально-культурний і економічний потенціал АР. Його стан також визначає рівень продуктивності праці трудових ресурсів, є передумовою формування і розвитку галузей виробництва території. Як наслідок у кінцевому результаті ми можемо спостерігати взаємозв'язок і вплив галузевої структури господарства на формування відповідних їй закладів професійної освіти АР (переважно ПТУ).

Особливо важливо наголосити, що найвищого рівня функціонування і надання освітніх послуг досягають АРОС з повним спектром закладів загальної освіти, закладів професійного навчання і особливо ВНЗ. Зазначений стан освітньої системи має найвищий економічний ефект організації й функціонування і завдяки зменшенню фінансових затрат так як досягається оптимальна модель вирішення проблем пішохідної і особливо транспортної доступності й залучення до навчального процесу педагогічних і науково-педагогічних працівників найвищої кваліфікації. Крім того, кожна АРОС

формує особливе, властиве до організації типів закладів і організації змісту освіти соціально-культурне середовище, яке функціонально і територіально активно інтегрується в соціум.

Значний обсяг зв'язків і внутрішня впорядкованість ЛОС – АРОС реалізуються завдяки організаційним управлінським і навчально-виховним функціям систем. Їх виконують адміністрації ЛОС та відділ освіти державної адміністрації АР, до обов'язків яких входить визначення і корегування відносно потреб населення і економічної доцільності формування і функціонування мережі типів закладів освіти АРОС, організація та контроль виконання програм навчально-виховного процесу ЛОС.

На АРОС також покладені завдання і вони здійснюють контролю із забезпечення освітніх закладів навчально-педагогічними працівниками, організації навчально-методичної роботи та діяльності атестаційних комісій з визначення й присвоєння кваліфікацій педагогічних працівників ЛОС. Це одна із базових функцій АРОС. Рівень освіти дітей дошкільного виховання і учнівської молоді ЛОС пропорційно залежить від рівня освіти і педагогічного фаху педагогічних працівників. ЛОС АР сільської місцевості в цьому компоненті організації навчального процесу суттєво поступаються ЛОС міських АР. Значно більша диференціація типів навчальних дошкільних і шкільних закладів сільських АР не дозволяє їх забезпечити повним спектром фахових спеціалістів. Також через навчально-виховну специфіку в них спостерігається більша частка педагогів-сумішників, поєднання виконання кілька функцій, навчання кількох предметів інше.

На рівні районних рад і державних адміністрацій АР корегуються питання будівництва, матеріально-технічного забезпечення і ефективності експлуатації господарської інфраструктури, транспортного доведення школярів до навчальних закладів ЛОС. Цей напрямок діяльності АРОС на даний час є найбільш складним. Системне ігнорування статей господарського недофінансування закладів освіти та різні інші причини спричинило так звану оптимізацію або іншими словами зменшення мережі, широке запровадження практики доведення дітей до визначених базових навчальних закладів.

Державні адміністрації АР здійснюють організацію поточного фінансування (нарахування і виплата заробітної плати, господарські витрати) та контроль використання державних і приватних (сплати послуг у дошкільних і

загальноосвітніх закладах) коштів. Закономірно, що економічний рівень розвитку території АР є основною умовою стійкого розвитку й функціонування АРОС. По-перше він є основним джерелом формування дохідної частини бюджету і регулятором виділення коштів для фінансування основних витратних статей закладів освіти. По-друге, галузева структура господарських систем АР визначає професійну структуру підготовки трудових ресурсів закладів професійного навчання АРОС.

Територіальна складова формування АРОС безперечно є базовим аспектом її саморозвитку. Так, якщо міські АРОС формуються в межах АР одного великого міського поселення, ЛОС утворюються у зонах житлових забудов (мікрорайонів), то АРОС сільської місцевості охоплюють середньо від 30 до 80 різного типу сільських, а також кілька селищних і міських поселень. Структура типів закладів, кількість ЛОС АРОС міських поселень залежить від чисельності житлових зон, кількості населення, його вікових груп, функціональної структури, стану ринку праці міста і сільських поселень зони його впливу. У сільській місцевості ці показники корелюються із щільністю поселень, їхньою людністю і віковим складом, особливо чисельністю дітей дошкільного і шкільного віку, учнівської й студентської молоді, а також розміром, конфігурацією й суспільним освоєнням території. Системо-формуєчим і освітньо-функціональним ядром АРОС є ОС міст-районних центрів. Вони вирізняються найбільш повним структурним рівнем типів закладів освіти, володіють найвищим освітнім потенціалом та рівнем надання послуг території АР.

На основі вивчення матеріалів державної статистики [3] та проведених досліджень, ми дійшли висновку, що в структурі територіально-функціональних систем НОК України сформувалось 118 міських і 490 сільських поселень, АРОС, кожна з яких має власні, лише їй властиві кількісні і якісні характеристики розвитку.

Так як суспільно-географічний аналіз зазначеної кількості АРОС достатньо об'ємний, в цьому дослідженні ми вважаємо за доцільне виділити загальну групу напрямків та методичний прийом досліджень, на їхній основі визначити базові характеристики.

Як уже частково зазначалось, регіональна складова змісту освіти ґрунтується на нагромадженні й узагальненні досвіду, навичок і умінь різних напрямків діяльності населення обумов-

леної території, поступовому перетворенні у систему знань. За суттю це складне, довготривале суспільно-культурне явище. На початковій фазі воно формувалося у родинних і громадах, пізніше у школах народними вчителями, місцевих культурно-просвітніх спілках. В наш час регіональна складова змісту освіти АРОС має комплексне формування, реалізується завдяки тісній співпраці науковців, громадськості і педагогів-методистів АР відділу освіти. Його основу складають конкретні матеріали сучасного стану і приклади використання природного середовища, надбання культури, характерні, особливі й відмінні риси організації господарської діяльності території АР, події та відомі постаті історичного минулого і сучасності, їхні педагогічні доробки. Залучення до навчально-виховного процесу регіональної складової змісту сприяє більш повному розкриттю сутті ряду навчальних предметів, взаємодоповненню і збагаченню виховної тематики національних освітніх програм закладів загальноосвітнього і професійного навчання. Прикладом регіональної складової формування змісту й використання навчально-виховного процесу була і залишається спадщина педагогічної діяльності А. Макаренка, І. Блажкевич, В. Сухомлинського, інших педагогічних діячів.

Освітній потенціал населення АРОС характеризується засвоєним і нагромадженим населенням обсягом і якістю знань та професійних здібностей. Його можна вирахувати за сумарним часом, витраченим населенням на навчання у всіх типах закладів освіти. Станом на 01.01.2011 року за нашими підрахунками, середньо серед АРОС України він коливається від 9,25 до 12,3 роки. Вище середніх мають показники АРОС міських поселень з тенденцією до зростання у містах з найвищою кількістю населення. У сільській місцевості зазначені показники значно нижчі і, нашу думку, вони зумовлені як нижчими показниками кількості населення так і економічною активністю. Серед інших сучасних підходів дослідження освітнього рівня АРОС важливим є визначення індексів грамотності дорослого населення і досягнутого рівня освіти.

Порівняльний аналіз рівня розвитку АРОС і співвідношення надання освітніх послуг різними типами закладів на нашу думку доцільно визначати за допомогою індексу локалізації. Застосування цього підходу має кілька напрямків проведення дослідження: а) для визначення внутрішніх відмінностей організації і надання

послуг кожного з типів закладів освіти АРОС на рівні ЛОС; б) для визначення зовнішніх відмінностей організації і надання послуг кожного з типів закладів освіти АРОС в системі обласної освітньої системи (ООС), інших, вищих рівнем, освітніх систем. Якщо отримані результати явища дослідження будуть нижчими за 1, то воно порівняно недостатньо розвинуто в АРОС, якщо рівне або вище – достатньо або вище від співставних ОС.

Таким чином АРОС є складним компонентно-функціональним утворенням. На нашу думку, виділяються три структурних рівні АРОС: а) АРОС з неповною компонентно-функціональною структурою закладів. Вони формуються дошкільними, шкільними і позашкільними загальноосвітніми закладами з відносно високим рівнем внутрішньо-системних і низьким рівнем зовнішньо-системних функці-

ональних зв'язків; б) АРОС з частково повною компонентно-функціональною структурою закладів, представленою дошкільними, шкільними і позашкільними загальноосвітніми закладами, одним із типів закладів професійного навчання (ПТУ або ВНЗ) з високим рівнем внутрішньо-системних і відносно високим рівнем зовнішньо-системних функціональних зв'язків; в) АРОС з повною компонентно-функціональною структурою закладів, яку представляють дошкільні, шкільні і позашкільні загальноосвітні заклади, основні типи закладів професійного навчання (ПТУ і ВНЗ), що володіють високим рівнем внутрішньо-системних і зовнішньо-системних функціональних зв'язків. Кожний вищий наступний рівень організації компонентно-функціональної структури закладів освіти стимулює підвищення рівня освітнього потенціалу населення АР.

Література:

1. Вірченко П.А. Просторова взаємодія суспільно-географічних об'єктів через визначення зони їхнього впливу на прикладі системи освіти Харківської області / П.А. Вірченко // Регіони 2009: стратегія оптимального розвитку. – Харків: ХНУ імені В.Н. Карамзіна, 2009. – С.236-38.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П.Голиков, Б.Я.Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
3. Державна служба статистики. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – Київ: ТОВ "Август-Трейд", 2011. – С.24.
4. Каленюк І.С. Економіка освіти. Навчальний посібник / І.С.Каленюк – Київ: Знання України, 2005. – 316 с.
5. Мельниченко Т.Ю. Суспільно-географічні основи вивчення територіальної організації освіти / Т.Ю.Мельниченко. – Київ: Ніка-Центр, 2001. – С.90.
6. Немец К.А. Дослідження просторової взаємодії суспільно-географічних об'єктів / К.А.Немец, Л.М.Немец, О.К. Немец // Часопис соціально-економічної географії Харківського національного університету ім. В.Карамзіна. – 2009. - № 6 (1). – С.20-31.
7. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія з основами теорії / М.М.Паламарчук, О.М.Паламарчук. – К.:Знання, 1998, 416 с.
8. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навч.посібник / М.Д.Пістун. – К.:Вища школа, 1996. – 231с.
9. Стецький В.В. Територіальні освітні системи України / В.В.Стецький // Географія в інформаційному суспільстві. Том IV. – Київ: Обрій, 2008. – С.270-272.
10. Стецький В.В. Локальні освітні системи / В.В.Стецький // Регіон – 2010: стратегія оптимального розвитку. – Харків: ХНУ імені В.Н. Карамзіна, 2010. – С.269-272.
11. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії / О.Г.Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
12. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І.Шаблій. – Львів:Вид центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 444 с.
13. Шевчук Л.Т. Соціальна географія / Л.Т.Шевчук. – К: Знання, 2007. – 340 с.
14. Юрковський В.М. География сферы обслуживания / В.М. Юрковський. – Киев: УМКВО, 1989. – 82с.

Резюме:

Василь Стецький. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ОБЩИЕ ПОДХОДЫ ИССЛЕДОВАНИЙ АДМИНИСТРАТИВНО-РАЙОННЫХ СИСТЕМ ОБРАЗОВАНИЯ

Рассматриваются социально-географические теоретические вопросы формирования и развития административно-районных систем образования, применены общие методологические подходы их исследований и получены отдельные результаты организации, функционирования и состояния. В статье также указывается положения определения административно-районной системы образования как базового звена организации учебно-воспитательного процесса в структуре национального комплекса образования. Отмечается, что АРОС обладает образовательным потенциалом, имеет несколько аспектов его оценки, в том числе определение уровней образованности населения, формирование структуры и сети учреждений образования относительно численности населения и рынка труда. Административно районные системы образования – ключевое низинное звено образовательного пространства нашей страны. На уровне сельских и городских АР позволяет получить детальные результаты и осуществить анализ пространственно-экономических особенностей организации и практической реализации образовательного процесса территории.

Ключевые слова: общественно-географические основы, административно-районные образовательные системы, учебно-воспитательные процесс, национальные образовательные комплекс.

Summary:

Vasyl Stetskyi. SOCIO-GEOGRAPHY BASICS OF RESEARCH AND APPROACHES TO THE ADMINISTRATIVE-DISTRICT EDUCATIONAL SYSTEM

The social-geographical theoretical questions rationale of forming and developing the administrative district educational systems are consider. The group of methodological approaches and directions of their research are released and some general results of the organizational and functional state are presented.

In the article position of determination is also grounded administratively district educational system as base link of organization training-educator process in the structure of national educational complex. Notes that ADES has educational potential, has several aspects of his assessment, in particular the definition of levels of literacy of the population, formation of structure and a network of educational institutions relative to the population and the labour market. According to researchers of the highest functional level reach ADES with a full range of general education, vocational education institutions and higher educational institutions, especially since they require training of numerous pedagogical and scientific-pedagogical staff of the highest qualification. In addition, each ADES forms special, typical to the types of institutions and the Organization of educational content of socio-cultural environment, which is functionally and geographically closely integrated into society.

Keywords: social and geographical base, administrative and regional educational systems, educational process, a national educational complex.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 28.01.2013р.

УДК 913(210.5):338.242.2

Наталя СТРАЧКОВА

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРИМОРСЬКОГО РЕГІОНУ: СИСТЕМНО-ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД

В статті розкрито методичні підходи до сутності та оцінки конкурентоспроможності регіону: комплексний підхід, підходи, засновані на трудових параметрах, на використанні показників соціально-економічного розвитку, чинники формування конкурентоспроможності регіону, факторний, кваліметричний, програмно-цільовий та кластерний підходи. Обґрунтовано сутність системно-інтеграційного підходу до конкурентоспроможності приморського регіону в умовах міжрегіональної інтеграції та необхідність розробки методики оцінки трансформаційного потенціалу приморського регіону.

Ключові слова: конкурентоспроможність, приморський регіон, системно-інтеграційний підхід, міжрегіональна інтеграція, трансформаційний потенціал.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціально-економічний розвиток приморського регіону як суспільно-географічне явище, яке має просторово-часовий прояв, характеризується постійними змінами кількісних і якісних параметрів, різномасштабних за своїм значенням і різноспрямованих за впливом і поширенням. Рушійною силою такого розвитку є протиріччя між новими цілями та пріоритетами, що виникають у процесі функціонування регіону в умовах глобальних флуктуацій, і внутрішніми особливостями формування його соціально-економічної системи. Більш за все це характерно для регіонів "рубіжної комунікативності", де головним детермінантом економічної активності є синергетика граничних геопросторів, у тому числі приморських регіонів. Вплив глобалізації на розвиток приморського регіону проявляється у перетворенні його на самостійного актора світогосподарської системи та одночасно як на учасника міжрегіональної інтеграції національного і глобального рівнів, так і конкурентних відносин. Тому про-

цес розвитку приморського регіону когерентний трансформації просторової організації його соціально-економічної системи, проявом чого є набуття нових якостей, однією з яких є конкурентоспроможність. Це обумовлює актуальність розробки особливого системно-інтеграційного підходу до конкурентоспроможності приморського регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінка можливостей та обмежень застосування системно-інтеграційного підходу до оцінки конкурентоспроможності с позицій регіонального розвитку в умовах міжрегіональної інтеграції, а також можливі схеми формування міжрегіональних соціально-економічних систем відображені в працях З. Варналія [4], В. Гейця [2], М. Долішнього [5,6], І. Кононова [10], В. Кравціва [6], М. Паламарчука [5], А. Паламарчука [5], В. Симоненка [6], А.С. Філіпенка, В. Чужикова [16], Л. Шевчук [5]. Але сучасні реалії розвитку приморського регіону як просторово-специфічної відкритої системи транскордонного типу актуалізують розробки нових